

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

В статті освещаются и анализируются общие мировые тенденции и концептуальные основы осуществления культурной функции государства, осмысливается проблемное поле ее реализации с учетом национальных интересов Украины.

The world generic tendencies and conceptual basics for the accomplishment of the state cultural function have been high lighted in the article, the problem field for it is realization, taking into consideration national interests of Ukraine.

Часи незалежності України дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культурної функції держави, включаючи питання реалізації культурних прав та свобод людини і громадянина, повноваження органів влади в галузі культури, діяльність ряду сучасних соціокультурних інститутів, тощо. В. Ф. Погорілко зазначається, що культурна (духовна, ідеологічна) функція називалась культурно-виховною функцією, чим спрощувався зміст відповідного напряму діяльності держави, припинувалась роль держави в духовній, ідеологічній сфері [1].

Загальнотеоретичні аспекти поняття функцій держави були розроблені ще за радянських часів. Ці питання досліджували, зокрема: С. Алексєєв, М. Байтін, А. Глебов, А. Денисов, Л. Каск, А. Лепешкін, П. Онопенко, В. Погорілко, О. Рогачов, І. Самощенко, Н. Черноголовкін тощо. На сучасному етапі питання функціонування Української держави досліджено такими науковцями як О. Джураєва, О. Зайчук, Н. Оніщенко, Н. Крестовська, Л. Матвєєва, С. Лисенков, О. Лоцихін, С. Могил, Л. Наливайко, Н. Пелих, В. Погорілко, І. Стулова тощо. Предметом наукового аналізу є характеристика окремих функцій, їхня класифікація, форми, методи здійснення тощо.

Вітчизняна наукова думка визначає культурну функцію держави, як цілеспрямовану діяльність держави, яка спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин; організацію освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорону культурної спадщини, а також підтримку і розвиток культурних і наукових

зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'ятників та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном [2].

Проте, саме функціональна діяльність держави у сфері культури є недостатньо розробленою, що у свою чергу, дозволило представити у даній статті концептуальні основи культурної функції держави, окреслити проблеми її реалізації з урахуванням національних інтересів України.

Інтереси держави в реалізації культурної функції полягають в створенні умов розвитку соціально-культурної інфраструктури, яка спрямована на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина в забезпеченні культурних потреб і використання її в цілях забезпечення непорушності суверенітету, територіальної цілісності, політичної, економічної і соціальної стабільності, в безумовному дотриманні законності і правопорядку. Практична реалізація культурної функції держави спрямована на забезпечення захищеності її національних інтересів в культурній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства і держави. Інтереси в культурній сфері полягають в реалізації конституційних прав людини і громадянина на доступ до культурних індустрій, які сприяють духовному і інтелектуальному розвитку особистості.

Правове забезпечення інтересів суспільства в сфері культури зміцнює демократію, сприяє створенню соціальної, правової держави, досягненню і підтримці суспільної згоди в духовному оновленні країни. Все це має сприяти завершенню процесу "демократичного транзиту", і формуванню консолідованої демократії на конституційному, ціннісному і поведінковому рівнях.

З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних та змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях (як усвідомленому суспільною думкою понятті). Причому така потреба виникає тоді, коли різні суспільно-політичні сили отримують можливість впливати на прийняття важливих політичних рішень. Така можливість з'являється в процесі становлення представницької демократії і правової держави і передбачає формування нації не лише як етноносія, але і як членів громадянського суспільства, де громадянство в суспільно-політичній свідомості первинне.

Поняття “національний інтерес” вперше зустрічається в політичній лексичі французького державного діяча А. Т’єрі та лідера ліберальної партії Великобританії Уільяма Гладстона. Як історик А. Т’єрі стверджував, що саме інтереси і ніщо інше не може визначати політичний курс Франції як і будь-якої іншої держави.

Національний інтерес пов’язують і з ім’ям Наполеона, який в кінці життя, підводячи підсумок власної державної діяльності, ставив собі в заслугу те, що захищав інтереси французької нації. Так, Д. М. Туган-Барановський зазначає, що Наполеон виявився спроможним “зрозуміти основні інтереси нації, і на цій підставі розробити соціально-політичну програму Франції оптимальну як з точки зору досягнення особистого успіху в реалізації якої були зацікавлені різні верстви населення, особливо буржуазія і селянство” [3].

Класик американської політичної науки в області міжнародних відносин та міжнародної політики Г. Моргентау визначає національний інтерес як довготривалий, життєво важливий принцип розвитку нації. На його думку, національні інтереси полягають в прагненні представників однієї нації до об’єднання на основі спільності культури (мови, сімейних, релігійних, моральних етичних традицій і звичаїв на основі єдиної політичної системи і політики).

При цьому національні інтереси він ділить на постійні і змінні. До постійних Моргентау відносить забезпечення зовнішньої безпеки держави. До змінних – національні традиції, індивідуальні якості політичних лідерів, тенденції в економіці, соціальній сфері і т. д. Інтерес, визначуваний як влада/сила, – об’єктивна, універсально обґрунтована категорія. Але не тому, що вона нібито встановлена раз і назавжди; зміст і спосіб володарювання обумовлені політичним і культурним контекстом, підкреслює учений [4].

Формування громадянського суспільства в Україні також актуалізує цю проблему і потребує її розгляду в новому ракурсі. Якщо в країнах Західної Європи формування правової держави відбувалось при наявності розвинених структур громадянського суспільства і в його межах, то Україна йде дещо іншим шляхом. Здійснюється спроба розбудувати правову державу за відсутності сильного, здатного захистити інтереси своїх членів громадянського суспільства. Крім цього у більшості населення відсутня приватна власність, а остання як відомо із західноєвропейської історії основа становлення інституцій громадянського суспільства. Логіка Заходу:

державні інтереси – суспільні інтереси – національні інтереси; Україна: державні-національні інтереси.

Від розуміння природи національних інтересів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з практичною політичною діяльністю, залежить розробка зовнішньої і внутрішньої політики держави. Така політика повинна поєднувати різноманітні різноспрямовані пріоритети і забезпечувала політичну стабільність, динамічність розвитку ринкової економіки, ефективне вирішення соціальних, етнічних та конфесійних проблем.

Національні інтереси формуються потребами суспільного розвитку, усвідомленими як певна цілісність з подальшим виокремленням ієрархії пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики. Головним питанням при визначенні національних інтересів є спроможність влади розробляти і здійснювати внутрішню і зовнішню політику держави, таким чином, щоб виражати в ній потреби суспільного розвитку. Головне завдання – перетворити інтереси окремих громадян, соціальних і зацікавлених груп в сукупний національний інтерес шляхом зведення всіх цих інтересів до єдиного знаменника.

Таким чином, національні інтереси – сублімований вираз сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства і держави.

Національні інтереси – оптимальна форма виразу консенсусу досягнутого владою і суспільством, так як і консенсусу всередині суспільства.

Основою формування національних інтересів є характерна для даного суспільства сукупність цінностей: «свобода», «демократія», «соціальна рівність», «економічний добробут», «розвиток», «індивідуальна безпека», «соціально-культурні традиції та орієнтації». Великий вплив на національні інтереси має історичний досвід, етнонаціональна ментальність, домінуюча ідеологія, екологічна система та інші. Можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної і культурної ідентичності.

Національний інтерес в концентрованому вигляді виражає цілі і способи їх досягнення, які закріплюються за певними суб'єктами політичної діяльності, відображає певний політичний статус останніх як всередині держави, так і на міжнародній арені.

Визначаючи діяльність нації-держави, національний інтерес є показником внутрішньої і зовнішньої політики.

Центральне питання стосовно проблеми взаємозв'язку державних і національних інтересів і врахування останніх в державній політиці – це питання про те, в якій мірі влада працює «на себе» і в якій – на суспільство. Тобто мова йде про ступінь інтеграції, врахування в політиці держави інтересів різних соціальних груп і верств населення і поєднання їх з реальними можливостями держави (рівнем економічного і соціального розвитку, ресурсним потенціалом, реальним станом фінансової системи, геополітичною ситуацією та ін.).

Як свідчить історичний досвід найбільша небезпека при осмисленні, розробці і реалізації національних інтересів полягає в жорсткому взаємозв'язку цих інтересів з ідеологією. Національні інтереси за своєю сутністю повинні бути вищими за будь-яку ідеологію, оскільки самі виступають як ідеологія, перебираючи на себе функції останньої. Не останню роль в цьому має відіграти національна самоідентифікація України. Звернення до дискурсу національного інтересу, аналіз його змін, трансформацій і метаморфоз, виявлення ролі і значення в зовнішній і внутрішній політиці держави дасть можливість Україні знайти місце в світовому цивілізаційному процесі.

На основі розробленої концепції національного інтересу складовою якого є інтерес в сфері культури мають формуватися стратегічні і тактичні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави по забезпеченню культурної функції держави.

Аналіз наукової літератури присвяченої розгляду та осмисленню національних інтересів дає підстави виокремити ряд складових національного інтересу в культурній сфері.

Однією з важливих складових є збереження культурної спадщини, охорона і захист якої є пріоритетним обов'язком держави. Тому стратегія на найближчу перспективу уявляється такою: формування нормативної бази та повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини. Саме цим шляхом пішла більшість країн, створивши при цьому відповідну правову базу для діяльності інституцій громадянського суспільства, функціональна спрямованість яких спрямована на збереження та захист об'єктів культурної спадщини від муніципального до загальнонаціонального, міжнародного (об'єкти ЮНЕСКО) рівня.

Складовою національних інтересів є дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в сфері культури. Ефективність культурної функції держави передбачає: створення умов для дотримання встановлених законодавством доступу до культурних послуг; споживання культурних послуг і реалізацію культурних практик, задія забезпечення суспільного розвитку, консолідації суспільства, духовного відродження нації; формування удосконаленої системи збереження і раціонального використання культурних ресурсів, що становлять основу духовного потенціалу нації; розробку дієвих механізмів правового регулювання відносин в сфері культури і мистецтва; гарантування свободи творчості.

Реалії сьогодення пов'язані з процесами глобалізації, інтенсивність яких визначається впровадженням інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери життєдіяльності. Останнє дає підстави стверджувати, що необхідною складовою національного інтересу є захист культурного надбання від несанкціонованого доступу негативних явищ, які шкодять духовному здоров'ю нації.

Світовий та європейський досвід практичної реалізації культурної функції дає підстави стверджувати про важливість інформаційного забезпечення цієї функції, що є також складовою національних інтересів. Дана складова передбачає інформування громадян і міжнародної спільноти про державну культурну політику, її офіційну позицію щодо соціально значущих подій в країні і міжнародному співтоваристві, і забезпечення відкритого доступу громадян до культурних, духовних, дозвіллевих ресурсів.

Вчена спільнота зазначає, що саме недосконалість правового регулювання суспільних відносин в сфері культури призводять до серйозних негативних наслідків. Так, правова недосконалість, відсутність практичних механізмів, матеріально-технічного забезпечення культури призводить до відповідних обмежень у реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, духовного зuboжіння країни.

Досвід багатьох країн світу підкреслює необхідність вивчення питань функціонування культурної політики та правового забезпечення культурної функції держави і переконливо доводить, що дослідженням цих питань повинно мати достатнє наукове обґрунтування, яке здійснюють відповідні наукові центри. Приоритетним напрямком наукової діяльності центрів є вивчення питань пов'язаних з розробкою правових механізмів функціону-

ванням культурної функції держави та засобів їх контролю, як на державному, так і на рівні інституцій громадянського суспільства. Сучасна вітчизняна наукова спільнота має звертатися до вивчення питань щодо культурних прав, культурної мовної політики, міждисциплінарності у дослідженнях культурної політики, тощо. Очевидно, що ці проблеми мають не тільки теоретичне значення а й практичне. Крім того, правничій науці потрібно розробити рекомендації щодо формування громадянського суспільства з високими духовними та культурними потребами. Діяльність таких центрів покликана в першу чергу впливати на проведення реальної політики в державі чи регіоні, сприяти координації роботи між центрами, агентствами, міністерствами.

Постає необхідність в розробці єдиних правових принципів з урахуванням загальних напрямів в регулюванні правовідносин в області культурної політики інших держав.

Реформування у сфері культури є прямим наслідком економічних перетворень, що відбуваються на пострадянському просторі. Основою державних гарантій збереження і розвитку культури є державне фінансування. В зв'язку з цим необхідно в базових законах більш чітко регламентувати питання державної підтримки культури.

Одне із значущих місць в базових законах про культуру займають права громадян у сфері культури. Пропонується більш чітко в базових законах про культуру регламентувати права громадян в області культури. Слід забезпечити послідовну реалізацію в законодавстві курсу на будівництво демократичної, правової, соціальної держави, заснованої на принципах пріоритету прав і свобод людини і громадянина, верховенства права, злагодженої співпраці різних гілок влади щодо реалізації єдиної державної політики.

При цьому пріоритет, прав людини повинен гармонійне поєднуватися з інтересами суспільства і держави.

Існуючий стан культурної сфери в Україні обумовив появу не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку і підтримки національної культури в цілому.

До числа проблемних належить:

- порушення прав і свобод людини і громадянина щодо творчого розвитку, включаючи право вільно обирати, мати і поширювати культурні і духовні цінності і діяти відповідно до них;

- недосконалість правової системи забезпечення та реалізації культурної функції держави, що не дозволяє в свою чергу

реалізувати єдину державну політику, і вимагає вдосконалення форм, методів і засобів виявлення, оцінки і прогнозування розвитку світових, європейських, вітчизняних культурних процесів, а також формування системи протидії негативним тенденціям в культурі;

- реалізація і забезпечення державної мовної політики як важливого чинника духовного єднання і формування національної ідентичності, яка є основою територіальної цілісності держави; практична відсутність дієвих державних програм, критеріїв і методів оцінки ефективності систем і засобів забезпечення культурної функції в державі;

- нескоординована діяльність органів державної влади, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності в сфері культури;

- недосконалість науково-практичних основ забезпечення напрямків культурної політики з урахуванням сучасної геополітичної ситуації, умов політичного і соціально-економічного розвитку країни;

- правова неспроможність забезпечення діяльності неприбуткових соціокультурних інститутів та їх розвитку;

- відсутність пов'язаних з реалізацією правових і організаційних методів захисту культури, відповідної системи фінансування,;

- відсутність принципу рівності щодо споживання культурних послуг різними соціально-демографічними групами населення;

- недостатня правова захищеність культурного та духовного розвитку підростаючого покоління, підтримка суспільно-значущих цінностей.

- формування почуття патріотизму і відповідальності громадянина за долю країни.

Вирішення вищезокреслених проблем можливе за умови забезпечення реальних правових методів та різноманітних юридичних форм та їх практичної реалізації. Правові методи включають в себе розробку нормативних правових актів, що регламентують відносини і нормативних методичних документів з питань забезпечення культурної функції держави.

При цьому організація і оцінка діяльності державних органів не повинна обмежуватися формально – статистичними показниками їх роботи. Слід брати до уваги в першу чергу реальні результати інших країн по захисту законних інтересів громадян у реалізації їх конституційних прав і свобод.

Вказані у вітчизняному законодавстві базові принципи діяльності держави повинні в тій або іншій мірі знайти всебічну владну підтримку. Цей процес повинен поглиблюватися, розширятися відповідно до потреб громадян та суспільства і згідно з новими політичними, економічними і соціальними умовами як у середині країни, так і у відносинах України з іншими державами.

У процесі подальшого вдосконалення законодавства необхідно неухильно дотримуватися принципів верховенства права і відповідності правових норм.

Сьогодні законодавчі акти містять велику кількість бланкетних (відсилань) норм, що дозволяють державним органам приймати підзаконні акти, зміст яких не відповідає волі законодавця, а деколи і прямо суперечить їй. В нормотворчій практиці державних органів не зжитий вузькогалузевий, відомчий підхід, внаслідок чого мають місце корупційні правопорушення, утиск прав, свобод людини і законних інтересів громадян і організацій. До того ж така ситуація призводить до фактичної підміни законів підзаконними актами. У зв'язку з цим процес розробки законодавчих актів повинен характеризуватися рішучим зменшенням кількості норм відсилань і оптимально можливою конкретизацією законів. Разом з цим слід удосконалити механізм введення в дію прийнятих законів, що забезпечує їх повну реалізацію, у тому числі своєчасне ухвалення необхідних підзаконних актів.

Вдосконалення норм чинного законодавства необхідно проводити шляхом реалізації наступних заходів: заповнення прогалин в правовому регулюванні і поглиблення їх в забезпеченні сфери та правовому регулюванні суспільних відносин в культурі; продовження і розширення практики проведення наукової експертизи законопроектів, у тому числі на предмет відповідності національним інтересам; у цілях створення умов для ефективної реалізації всіх законів – чіткого дотримання принципу достатності їх фінансового забезпечення; з метою поліпшення планування законопроектної діяльності – введення практики її перспективного планування; ефективне планування роботи по систематизації масиву національного законодавства на середньострокову перспективу, передбачає проведення наукового аналізу суспільних відносин, що вимагають правової регламентації. Такий попередній аналіз дозволить виявити галузі в культурі які, не врегульовані нормативними правовими актами і тому потребують різнорівневої регламентації.

У цілях розбудови правової держави і реалізації вищезгаданих завдань державну політику повинні реалізовувати державні органи і посадовці в своїй повсякденній діяльності. Дана діяльність має бути спрямована на удосконалення державних механізмів забезпечення культурної функції, розширення їх можливостей по своєчасному доведенню достовірної інформації до громадян; інтенсифікація та формування відкритих культурних ресурсів, підвищення економічної спроможності, їх господарського використання; створення та розширення вітчизняної індустрії культурних послуг; розробка ефективних владних засобів захисту культурних прав і свобод та методів використання державних культурних ресурсів; забезпечення державної підтримки вітчизняних фундаментальних і прикладних досліджень в галузі культури, розвиток і удосконалення вітчизняної культурної інфраструктури в різних адміністративно-територіальних одиницях країни; формування єдиного національного культурного простору.

Запровадження основних принципів культурної функції держави може в повній мірі утвердити: законність, яка б враховувала дотримання і належне використання конституційних норм і законів та засновані на них підзаконні нормативні правові акти; пріоритетність прав і свобод, що означає верховенство прав і свобод людини і громадянина; гуманізм, тобто визнання вищою цінністю людини, її право на вільний розвиток і вияв творчих здібностей (орієнтація на особистісний розвиток), утвердження блага індивідуума як критерію оцінки якості суспільних відносин.

Задля розбудови України як сучасної європейської держави постає першочергове завдання щодо розробки та запровадження дієвого комплексу правових механізмів та заходів по забезпеченню ефективної реалізації культурної функції відповідно до Конституції України, загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Література:

1. Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 16.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – С. 48.
3. Туган-Барановский Д. М. Наполеон и власть (Эпоха консульства). – Балашов, 1993. – Ст. 21.
4. Моргентгау Г. Международная политика // Антология мировой политической мысли: В 5 т. – М., 1997. – Т. 2. – С. 501-507.